

Musiqi alətlərinin tədqiqində lokal və regional faktorun nəzərə alınması əsas tədqiqat istiqamətlərdəndir. Bununla belə musiqi alətlərinin yayılma coğrafiyasının, onların miqrasiyası və şəkildəyişməsinin araşdırılması müasir orqanologiyanın aktual istiqaməti qismində qalmaqdadır. Bəşəriyyətin mədəniyyət tarixinin coğrafi, etnoqrafik xüsusiyyətlərdən və zaman xasiyyətnamələrindən məhrum edilmiş vahid, monolit şəkildə çıxış etməsi fikrini ilk dəfə ingilis etnoloqu və kulturoloqu E.Tayler İbtidai mədəniyyət adlı tədqiqat işində səsləndirmişdi. E.Taylor qeyd edirdi ki, adət-ənənələr və mədəni hadisələr bitkilər kimi bir coğrafi ərazidən o birinə, bir tarixi dövrdən o birisinə köç edə bilir: Sivilizasiya sanki bir bitki kimidir, əksər hallarda özünü inkişaf etdirməkdənsə yayılmağa üstünlük verir [1]. Bu səbəbdən də tədqiqat zamanı fərqli tarixi dövrlərdə yaşamış müxtəlif xalqların ortaq mədəni keyfiyyətlərinin ortaya çıxması halları müşahidə edilir.

Beləliklə, musiqi alətlərinin miqrasiyası və transformasiyasını tədqiq edərkən tarixi, coğrafi, sosial faktorla şərtlənmiş bəzi məsələləri nəzərə almadan bir sıra sualları ortaya çıxartmaq olmur:

- bu və ya digər regionun musiqi mədəniyyətinin inkişafı ilə;
- analoji musiqi alətinin regional xasiyyətnaməsinin spesifikasiyası ilə əlaqədar;
- musiqi alətinin xarici görünüşünə dair parametrlər və eləcə də tembr palitrasının dəyişməsinə dair;
- ifaçılıq problemləri və instrumental ənənələrin varisliyinə dair və s. məsələlər nəzərə alınmalıdır.

Xüsusi olaraq qeyd etməliyik ki, XIX əsrin ikinci yarısında tarixi müqayisəli tədqiqat üsulunun inkişafında E.Taylorun geniş vüsət almış miqrasiya nəzəriyyəsinin böyük rolu olmuşdur. Bu nəzəriyyə müxtəlif xalqların folklorunun oxşarlıq məsələsini yerdəyişmə, yəni bir (yaxud bir neçə) ölkədən başqa birisinə köç etmək, yəni miqrasiya yolu ilə rahatlıqla izah edirdi. Miqrasiya nəzəriyyəsinin banisi Teodor Benfey (1859) sayılsa da, nəzəriyyənin əsas müddəaları daha əvvəl C.Danlop (1814), S.de Sassi (1916), O.Luazelyor-Delonşan (1838) kimi tədqiqatçıların elmi əsərlərində formalaşdırılıb.

T.Benfeyin müxtəlif xalqların folklorunun eynilik nəzəriyyəsi b.ə. III-IV əsrlərin Hind hekayətləri Pançatantranın (Beş kitab) alman dilində nəşrinə giriş hissəsində ilk dəfə formalaşdırılaraq Avropa və Asiya xalqlarının böyük və kiçik mədəniyyətlərini bərabərləşdirmək və eyniləşdirmək iddiası ilə maraqlıdır. T.Benfeyin fikrincə mədəni-tarixi miqrasiya prosesinə

- Makedoniyalı İsgəndərin hərbi səfərləri və ellinizm (e.ə. IV-II əsrlər),
- ərəb istilaları,
- səlib yürüşləri (b.e. X-XII əsrlər) daha intensiv təsir göstərmişdir. [2]

T.Benfeyin çalışmaları, nəinki folkloristlər və ədəbiyyatşünaslar üçün, həmçinin əlbəttə ki, orqanoloqlar üçün də böyük maraq kəsb edir. Belə ki, hərbi faktorun (istila yürüşlərinin) musiqi alətlərinin miqrasiya prosesinə təsiri barədə bir sıra tarixi sənədlərdə qeydlər edilib. Nümunə qismində Tita Liviy adlı qədim Roma tarixçisinin e.ə. 187-ci ildə Kiçik Asiyaya Roma yürüşlərindən sonra qeyzlənərək yazdıqlarını göstərə bilərik: Asiya döyüşçüləri ilk dəfə idi ki, Romalı yadelli zənginlik nümunələri ilə, özləriylə gətirdiyi bürünc örtüklü ziyafət yataqları, bahalı örtüklər, xalça və yaylıqlar, nəfis işləməli gümüş süfrə ləvazimatı, bahalı taxta növlərindən yonulmuş qiymətli masalar və oturmaqlarla tanış edirdi. [3] İlk dəfə idi ki, əsgərlər Şərq ekzotikasının tamamını dadaraq zəngin və bahalı nahar süfrələrinə, rəqqasələr və kifariş (lira yaxud arfa ifaçıları – qeyd F.R) qadınların musiqi məclisinə dəvətlər alırdı.

Amma T.Benfeyin bu qədər önəm verdiyi hərbi faktorla yanaşı iqtisadi faktor, Finikiya, Böyük İpək yolu və s. ticarət əlaqələrini də nəzərə almağımız lazımdır. Arfanın Çindən, Yaponiyadan və Koreyadan miqrasiya prosesi məsələsinə B.Louyerqrenin araşdırmalarında toxunulub [4]. Arfanın Çin və Orta Asiyadan miqrasiya etməsinə dair R.Sadokov [5, s. 162] və B.Riftinin [6] çalışmaları da maraq doğurur.

R.Sadokov qeyd edirdi: Bu yaxınlarda qədim Çin salnamələrindən parçalar dərc edildi, burada Orta Asiya musiqisi barədə çox maraqlı faktlar səsləndirilib. Buradan məlum olur ki, Orta Asiya xalqlarının musiqisi, mahnı və rəqsləri, musiqi alətləri Çində çox geniş yayılaraq sevilirmiş. Orta Asiya musiqisi ilə əlaqədar ilk xatırlatmaya biz Çin aktyoru və musiqiçisi, e.ə. II əsrdə yaşamış Li Yan-nyanın adı ilə əlaqədar rast gəlirik. O, Orta Asiyadan (dəqiq məlum deyil ki, hansı bölgədən) mənimsədiyi 28 yeni, məşhur mahnıdan istifadə etdirmiş. Musiqi ilə əlaqədar Orta Asiya musiqi alətləri də Çinə gəlib çıxdı. Məsələn, xənçuy (çəpəki fleyta) sözündə xu, yəni gəlmə, yad, Çin aləti olmayan (Orta Asiyadan gəlmə) deməkdir. Çinliləri bu alətdə ifaçılıq sənəti ilə Çjan Tsyan (e.ə. II əsr) tanış edib. Bundan əlavə sülalə salnamələrində müxtəlif alətlərdən söz açıaraq üfüqi və şaquli kunxou barədə tez-tez qeyd edilir. Bu arfa alətləridir: birincisi şaquli – künlü arfa, ikincisi – üfüqi, qövsvarı arfa nümunəsidir. Künlü arfa barədə Suy tarixi (b.e. VI əsr) qiymətli mənbə olaraq heyratəmiz şeylərdən xəbər verir: Pipa və şaquli kunxou (şukunxou) Qərb sərhədlərindən (Orta Asiyadan: - R.S) gəlmədir və qədim Çin alətlərinə aid deyil... [6, s. 121]. Bu hələ ki, VI əsrə aid məlumat idi. Son zamanlar isə künlü arfa barədə əlavə materiallar əldə edilib, burada 800

il əvvəl, yəni e.ə. II əsrdə alətin adı çəkilir. Bu mənbədə yenə də qeyd edilir ki, alət Çin aləti deyil, Orta Asiyadan gəlmədir. Şaquli kunxou barədə daha erkən mənbə hələ ki, yoxdur [5, s. 162]. Kunxou alətinin görkəmi Nümunə № 1 (a və b)

Təqdim edilmiş rəsmlərdən görünür ki, küncü şaquli kunxou forma baxımından çəng alətinə tam uyğundur.

Nümunə № 1

a

Vey Quyçjen (b.e. 597-665 illər) sərdabəsində tapılmış Kunxou

b

Tzyusüan şəhərindən Kunxou və Qutsin. Tan sülaləsi (b.e. 618-907 illər) Qansu əyalətinin muzeyindən

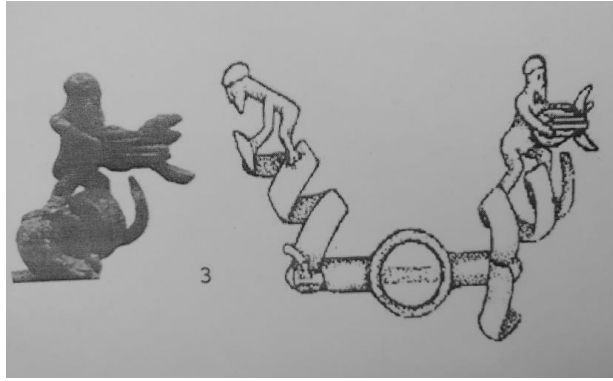
Orqanoloji tədqiqatlarda miqrasiya probleminə, qeyd edildiyi kimi həmçinin K.Zaksın [7] monoqrafiyasında da toxunulub. Bu sıraya ərəb musiqisinin tədqiqində tarixi əlaqələr məsələləri işıqlandırmış Q.Farmer [8], X.Xikmannın [9] adını əlavə etmək də lazımdır. Bizim tədqiqat işimizdə, musiqi alətlərinin miqrasiya məsələlərinə toxunan bu qismdən olan araşdırmalar müəyyən maraq kəsb edir.

Qeyd etmək yerinə düşərdi ki, arxeoloji qazıntıların nəticələrinə əsasən küncü arfalar Qafqazda çox geniş yayılmışdı [10]. Koban mədəniyyəti – son Tunc dövrü və erkən dəmir əsrlərinin arxeoloji mədəniyyəti kimi Yuxarı Koban kəndində (Hazırda Şimali Osetiya, Rusiya) 1869-cu ildə tapılmış məzarlığın adı ilə əlaqədardır. Qazıntılar zamanı tapılmış daha iki arfa ifaçısının fiqurunu da xüsusi qeyd edək: onlardan birincisi arfa çalanın çox da böyük olmayan gil fiqurudur. E.ə. VII-VI əsrlərə aid edilərək Uplistsix şəhəri ətrafında, Bambebi qəsəbəsinə yaxın ərazidə tapılmışdır (Nümunə № 2). İkinci fiqur isə 1877-ci ildə rus arxeoloqu Q.D.Filimonovun Kazbek stansiyasında (Gürcüstan hərbi yolu) qazıntılar zamanı əldə edilib. E.ə. VI-V əsrlərə aid edilən standart qoç buynuzu şəklindədir, onun bir başında arfa çalanın fiquru, o biri başında isə əlində qalxanı olan döyüşçü təsvir edilib [11, s. 164]. (Nümunə № 3).

Nümunə № 2

Nümunə № 3

Məşhur Azərbaycan orqanoloqu S.Abdullayevanın dediyi kimi: Azərbaycanda sıradan çıxsa da, daha sadələşmiş şəkildə və tamam başqa ifa tərzilə (alətin açıq tərəfi çalğıçıya yönəldilir) Gürcüstanda çanqi adı altında 6, 10 və 11 simli alət mövcuddur. Gürcü çanqisinə qohum alətlər Kabarda-Balkariya (pşina-dıkyako), Qaraçay-Çərəkəzistan (pşiedegekuakua), Osetiya (duadastanon) və Abxaziyada (ayumaa) məlumdur. Qeyd etmək lazımdır ki, Dağıstanda (darqilər) aşağıda iki ya üç dişlə qurtaran çalov şəklinə uzun gövdəsi olan ikisimli aləti də çəng adlandırırlar [12, s. 369]. Beləliklə ehtimal etmək olar ki, ümumilikdə Qafqazda, eləcə də Azərbaycanda hələ qədim zamanlardan bəri bu musiqi alətini tanıyıb və istifadə ediblər.

Tarixi mənbələri müşahidə etməklə əlaqədar arxeoloji qazıntılar zamanı tapılmış daha iki arfa bizim üçün müəyyən maraq kəsb edir. Bu qazıntılar Tarim hövzəsi (Qərbi Çinin Sinszyan-Uyğur muxtar vilayəti) ətrafında aparılıb. Tarim sərdabəsində əldə edilmiş mumiyanın yaşı e.ə. 1800-cü ilə gedib çıxır. Genetik və antropoloji tədqiqat əsasında bu mumiyanın Qafqaz fiziki növünə (eləcə də Çerçen insanı kimi – *Cherchen man* – Qeyd F.R) aid olduğu aşkar edilib. Bu genetik növ Şərqi Avropadan, çox böyük ehtimalla Qafqazdan bu ərazilərə miqrasiya etmişdir [13, s. 318].

Y.Dolmankinin Qafqazın qədim bədii bürüncü araşdırmasında qeyd edildiyi kimi Qafqazda tapılan qədim nümunələr mis və qalayın 9:1 nisbətində (necə deyirlər klassik bürünc ərintisi şəklinə) olurdu [14]. Daha sonra Y.Dolmanski Azərbaycan alimləri M.Qaşqay və İ.Səlimxanovun Qafqazın qədim dəmirçilik sənəti tarixindən [15] adlı çalışmasına əsaslanaraq qeyd edir: Qədim dünyanın dəmirçilik sənəti üzrə mütəxəssis İ.R.Səlimxanov tərkibində daha çox qalay olan bürünc ərinti nümunələrinə mis qatışıqlardan daha çox rast gəldiyini iddia edir. Tökmə, ərimə xüsusiyyətinə görə, əşyaların möhkəmliyi və gözəlliyi baxımından əlbəttə ki, qalay mislə qarışıq şəklinə ideal sayıla bilər. O zamanlar Qafqazda arsen, qurğuşun və başqa yarımmetallar əldə edilirdi, amma qalayın haradan peyda olduğu naməlum olaraq qalır. Qalay hazır məmulatların tərkibindəki bürüncün qatqısında var, amma bu, metal istehsalçılarının əlinə necə düşdüyü məlum deyil. Biz burada dəmirçilik və mədəniyyət tarixində elmin hələ izah edə bilmədiyini sirli problemlə üzbəüz qalmışıq.

Qalay Qafqazda əldə edilə bilməzdi, çünki sadəcə burada torpağın təkində bu metal yoxdur. Müasir terminologiyayı işlədərək daha dəqiq desək, sənaye əhəmiyyəti olacaq qalay yatağı yoxdur. Qafqaz

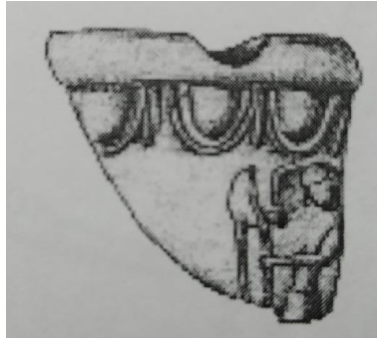
ətrafındakı ərazilərdə isə bu metala cüzi miqdarda rast gəlmək olar. Bu alimlərin fikridir, Qafqazda qalay import edilən metal olub. Bəs mis-qalay tərkibli tapıntılarla zəngin olan bu ərazilərə təchizat haradan gəlirdi? Ehtimal edilir ki, qalay yataqları ilə zəngin ərazilərdən, Ön və Kiçik Asiya rayonlarından, gətirilirdi. Amma bu fikir nisbətən yeni tədqiqatlarla təsdiqlənmədi. Qafqaz ətrafı ərazilər, eləcə də qalay tərkibli ərintilər tapılan ölkələr, Ön Asiya ölkələri təbii metal yataqlarından çox uzaqda yerləşir. Bu ərazilərə Sibirin cənubu, eləcə də ola bilər Orta Asiya və Qazaxıstan aid edilir. Qalay filizi ilə zəngin bölgə - Cənub-Şərqi Sibir daha uzaqdadır. Qalay qurşağı adlana biləcək ərazi İndoneziyadan Malayziya üzərindən keçərək Birmaya qədər uzanırdı. Sovet alimləri M.A.Qaşqay və İ.R.Səlimxanov əmindir ki, məhz bu ərazilər Qafqaz dəmirçilik mədəniyyətini qalay ilə təmin edirmiş [14].

Beləliklə, ehtimal etmək olar ki, Qafqazın sənaye maraqları cənubi Sibir, Mərkəzi və Cənub-Şərqi Asiya xalqları ilə mədəni əlaqələri, o cümlədən musiqi alətlərinin miqrasiya prosesini də tənzimləməyə təhrik edirdi.

Bizim ikinci fərziyyəmiz isə arfanın yaranması ilə əlaqədardır və Azərbaycan ərazisi üzərindən keçən qədim tranzit yolların mövcudluğu faktı ilə izah edilir. XIX əsr tarixçisi Rəşid bəy Əfəndiyevin yazdığına əsasən: Kür və Araz vasitəsilə onlar (albanlar – F.R.) Midiya, Assuriya, Babilistan və Persiya və s. ölkələrlə əlaqə saxlayırdılar. Qədim zamanlarda və Orta əsrlərdə mövcud olan və yerli əhalinin Bazirgan yolu (yəni ticarət yolu) adlandırdığı tranzit yolların izləri bu gün də qalmaqdadır. Bu yol Köndələn dağın cənub yamacı ilə uzanırdı. Bu yolun sürdüyü ərazilərdə dağılmış körpülər, qüllələr, qalalar və başqa tikililərin izləri qalıb [16, s. 77- 78]. (Bu məsələ daha geniş şəkildə K.Əliyevin Antik Qafqaz Albaniyası [17, s. 60- 74] monoqrafiyasında Ticarət yolları fəslində daha geniş işıqlandırılıb). Qeyd etmək lazımdır ki, arfanın Azərbaycan ərazisində ilk təsviri e.ə. IV-III əsrlərə aid edilir. Azərbaycanın antik şəhəri Bərdənin Şatırlar kəndi ətrafında aparılmış arxeoloji qazıntılar zamanı üzərində Çəng çalan qadın təsvir edilmiş gil qabın qırığı tapılmışdır

[18] (Nümunə № 4).

Nümunə № 4

Başqa bir fərziyyəni də – musiqi alətlərinin Azərbaycana Misirdən gəldiyini irəli sürmək mümkündür. Ü.Əliyevanın qeyd etdiyi kimi ...alimlər müasir şimali Azərbaycan ərazisində, Mingəçevir və Xanıslıda (e.ə. II-I əsrlər) Misir etimologiyasına aid ediləcək dəfn əşyaları aşkar ediblər. Bura yuvarlaq mirvarilər, amfora şəkilli boyunbağılar, ovucu açıq əl şəkilli bəzək əşyaları (keçmişin sədası olaraq əsrlərdir ki, bu rəsm və naxışlar Azərbaycan zərgərlik sənətində geniş istifadə edilir – qeyd Ü.Ə.), balasını ağuşuna sıxmış ilahə fiquru, çarıqlar aiddir. Əvvəllər Misir etimologiyasına aid məmulatların Azərbaycana necə gəldiyini izah etmək olmurdu deyən, hər şey tranzit yolların ayağına yazılırdı. Amma R.Məlikovun son tədqiqatlarına istinadən alban qəbilələrindən sayılan xəzərlər (kaspilər) barədə yeni mənbə – Memfisdə tapılmış e.ə. V əsrə aid Misir papiruslarının birində – bu barədə yazı aşkar edilib. E.ə. 525-ci il Misir yazılarına əsasən fars çarı Kambiz Misiri istila edərək onu fars satraplığına çevirir. Kambiz əyalətində öz hakimiyyətini möhkəmlətmək üçün o, Elefantın adasında hərbi düşərgə yaradıb bura kaspiləri yerləşdirir. (Burada yaşayan bəzi kaspilərin adları da məlumdur – Atarlı, Bazu, Barbari, Darğa, Şatibara, Şatibarzana və s.). Kaspilər nəinki sərhədləri qoruyur, həmçinin gəmiləri təmir edən ustalar (Ü.Ə.-nin qeydi) qismində tikinti və təmir işi görür, gəmiçiliklə məşğul olurdular [19, s. 56; 20].

Biz ehtimal edə bilirik ki, hərbi müstəmləkəçilərin bir hissəsi vətəninə qayıdaraq artıq usta dərəcəsinə yüksəlmiş insanlar kimi müəyyən mədəni ənənə nümunələrini, məişət, zinət əşyaları, eləcə də musiqi alətlərini özləri ilə gətirmişdilər. Bizim ehtimalımız düz olarsa, mümkündür ki, qədim albanlar elə həmin mənbədən arfa ilə tanış ola biliblər, çünki arfa Misir ansambllarında mərkəzi mövqelərdən birini tuturdu [20, s. 35-37].

Dediklərimizi yekunlaşdıraraq orqanologiyanın dinamik xüsusiyyət daşmasını bir daha vurğulamaq istərdik. Alətlərin yaranması, miqrasiyası, təkmilləşməsi barədə əldə edilən bilik səviyyəsi tam

qane edə bilməz, çünki hər yeni arxeoloji qazıntılardan alınmış məlumat nəticə olaraq yaranma, formalaşma, alətin yayıldığı coğrafi ərazi barədə yeni konsepsiyalar doğurur. Bu da öz növbəsində tədqiqat predmeti barədə fərziyyələrin yenidən mənalandırılmasına gətirib çıxarır. Onların tədqiqatı bizim üçün musiqi sənətinin inkişafında ümumi mənzərəni zənginləşdirmək imkanı yaradır.

Ədəbiyyat:

1. Тайлор Э.Б. Первобытная культура. М.: Издательства политической культуры, 1989 – URL.: <http://religion.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000015/index.shtml>
2. Чичеров В. Русское народное творчество. Теория заимствования. М.: Издательство Московского университета, 1959 – URL: <http://www.bibliotekar.ru/7-russkoe-narodnoe-tvorchestvo/29.htm>
3. Тит Ливий История Рима от основания Города. Книга XXXIX – URL: <https://www.gumer.info/bibliotek/Buks/History/Livii/33.php>
4. Lawergren B. Angular Harps Through the Ages A Causal History - URL: <http://www.hunter.cuny.edu/physics/faculty/lawergren/repository/files/AngularHarpsThroughtheAges.pdf>
5. Р.Садоков. Тайна сладкозвучной ары (К историческому прошлому исчезнувшего среднеазиатского инструмента) // Советская этнография, Институт этнологии и антропологии РАН им. Н.Н.Миклухо-Маклая, № 2, 1970, с. 150-165.
6. Рифтин Б. Из истории культурных связей Средней Азии и Китая (II в. до н. э. — VIII в. н. э.) // Проблемы востоковедения, 1960, N 5, с. 119- 132.
7. Sachs C. The History of Musical Instruments: N.-Y.: W.W.Norton & Company, 1940, p. 259.
8. Farmer H.G. Historical facts for the Arabian musical influence. New York: Arno Press, 1978, 376 p.
9. Hickmann H., Stauder W. Orientalische Musik. Leiden: E.J.Brill, 1970, 262 p.
10. Zuegler S. Georgien in: MGG Online, hrsg. von Laurenz Lütteken, Kassel, Stuttgart, New York, 2016 – URL: <https://www.mgg-online.com/mgg/stable/12656>
11. Chikhladze V. Musical instruments discovered in Georgia through archaeological excavations // IBERIA-COLCHIS. Researches on the Archaeology and History of Georgia in the Classical and Early Medieval Period. № 11. Editor-in-Chief: Gela Gamkrelidze. Tbilisi: Georgian National Museum, 2015, p. 162-173.
12. Abdullayeva S. Azərbaycan xalq çalğı alətləri (musiqişünaslıq-orqanoloji tədqiqat). B.: Adiloğlu, 2002, 454 s.
13. Mallory J.P. Mair V.H. *The Tarim Mummies: Ancient China and the Mystery of the Earliest Peoples from the West*, London: Thames & Hudson, 2000, p. 352.
14. Долманский Я. В. Древняя художественная бронза Кавказа. М.: Искусство. 1984 – URL: <http://artyx.ru/books/item/f00/s00/z0000038/st001.shtml>
15. Кашкай М. А., Селимханов И. Р. Из истории древней металлургии Кавказа. Б.: Эльм, 1973, 223 с.
16. Исмизаде О.Ш. Ялойлутепинская культура. Б.: Изд-во АН АзССР, 1956, 132 с.
17. Алиев К. Античная Кавказская Албания. Б.: Азернешр, 1992, 238 с.
18. Mirzəbəyli İ. Problemlər simfoniyası // -Dəlğall qəzeti, B., 1993, 26 yanv. -1 fevrl.
19. Меликов Р.С. Каспии – военные колонисты в Египте // Тезисы научной конференции молодых учёных Института истории АН Аз.ССР и исторического факультета АГУ, Б., 1983, с.56.
20. Меликов Р.С. Племя Каспиев по античным и древневосточным источникам // Проблемы истории, филологии и культуры (Научный журнал на тему: История и археология), Магнитогорск: ФГБОУ ВО «МГТУ им. Г. И. Носова», 2003, с. 217-229.
21. Алиева У. Некоторые заметки о музыкальной культуре «языческой» Албании // Слово о музыке. Б.: Элм, с. 27-46.

Фазиля Рагимова

О некоторых вопросах миграции музыкального инструмента арфы.

Резюме: В представленной статье рассматриваются вопросы миграции инструмента арфа и освещаются некоторые исторические события. Особо подчёркивается важность локального и регионального направления исследований миграции музыкальных инструментов. В исследовании представлены версии появления инструмента арфа в Кавказском регионе, в целом, и в Азербайджане, в частности.

Ключевые слова: арфа, органология, теория миграции, исторические связи, гипотеза.

Fazila Rahimova

About some issues of migration of the musical instrument of the harp.

Summary: The article deals with the issues of harp migration. The question of the local and regional directions of the study of the migration of musical instruments is emphasized. The versions about the appearance of the harp in the Caucasus region, in general, and in Azerbaijan, in particular, are given.

Key words: harp, organology, migration theory, historical connections, hypothesis.